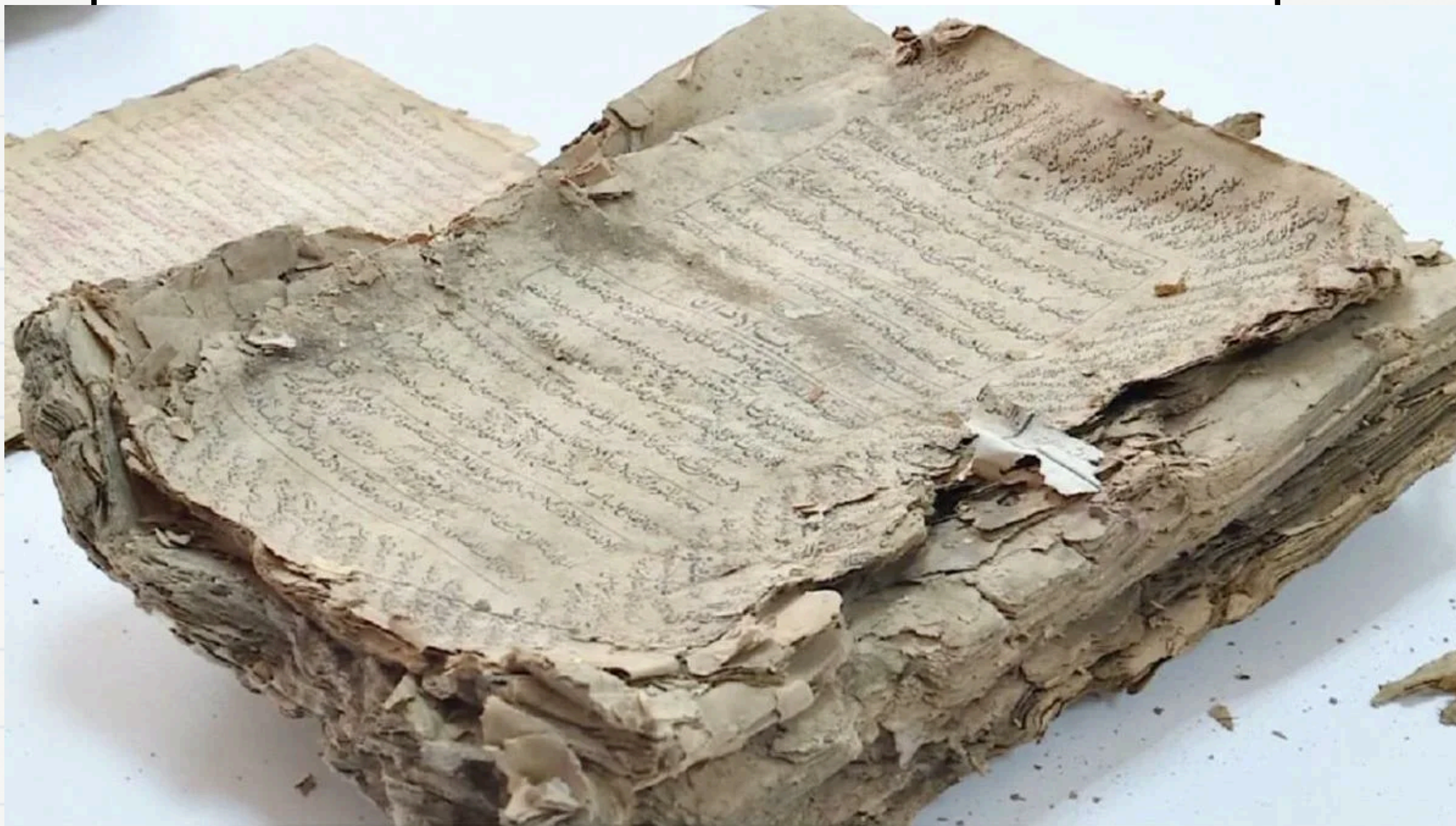

БҰЛ СУРЕТТЕН НЕ БАЙҚАП ТҰРСЫҢДАР?

КӨНЕРГЕН СӨЗДЕР

Тіл біліміне еңбегі сіңген, зерттеуші К. Аханов көнерген сөздерді зерттеп-зерделей келе мынадай пікір айтады: «Қазіргі кезде күнделікті өмірде қолданылмайтын қолдануда ескі өмірден хабар беру, өткен тарихи дәуірдің ескілік жайларын көрсету үшін тарихи қолданылатын көнерген сөздер бар.

Тарихи сөздер

Архаизм сөздер

Қорқыт ата атындағы ҚМУ-дың
аспиранты Өтемісова Гүлмира Жеткергенқызы
Көнерген сөздердің қазақ тіл біліміндегі зерттелу жайы.

Қазақ тіліндегі көнерген аталымдарды зерттеу оларды туыстық қатынасы жағынан тілі жақын түркі тілді халықтар тілімен салыстырып зерттеуді қажет етеді. Мысалы, ақындар шығармаларында қолданыс тапқан, яғни қазақ тіліндегі көнерген аталым деп жүрген жора қарақалпақ тілінде жолдас, палас өзбек тілінде кілем, күзгі татар тілінде айна. Бұл ұғымдар ол тілдерде басқа сөздермен қат-қабаттасып тіркес құрамай-ақ, жеке тұрып өз мәнінде қолданыла береді. Көнерген аталымдардың белгілі бір территориялық шегі болғандығына дәлел үшін осы мысалдардың өзі жеткілікті.

Қорқыт ата атындағы ҚМУ-дың
аспиранты Өтемісова Гүлмира Жеткергенқызы
Көнерген сөздердің қазақ тіл біліміндегі зерттелу жайы.

Тарихи сөздер – ескі заманда қолданылған,
дәуірі өткен тарихи сөздер атауы. Тарихи
сөздер бірнеше салаға бөлінеді:

**ел басқаруға
байланысты:**

хан, патша, уәзір,
би, ағасұлтан,
болыс, ауылнай,
т.б.

**пайдаланудан
шығып қалған қару-
жарақ атаулары:**

садақ, жебе, сауыт,
айбалта, найза,
адырна, т.б.

**кеңес дәуірі тұсында
қолданылған
әкімшілік сөздер:**

қызыл әскер,
қызыл отау, т.б.

Архаизмдер – халықтың тұрмыс-тіршілігіне, салт-санасына, әдет-ғұрпына байланысты қолданылатын, әр дәуірде өзгеріп, басқа сөздермен ауысып отыратын ескірген сөздер. Архаизмдерге мынандай сөздер жатады:

**мата
атаулары:**

патсайы, торқа,
биқасап, дүрия, т.б.

**әдет-ғұрып
атаулары:**

бесік құда, сауын
айту, ұрын бару, т.б

**үй тұрмысына
қатысты атаулар:**

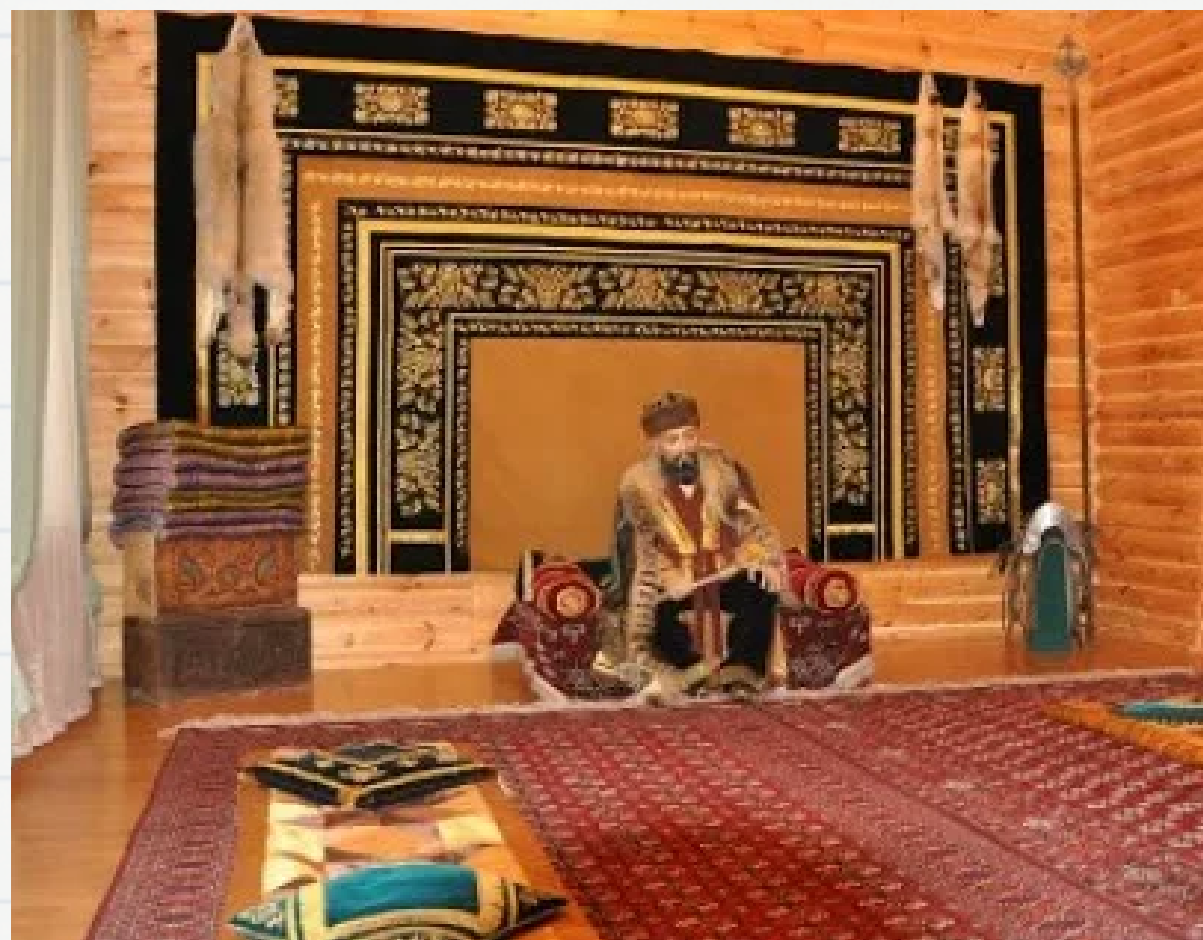
жаппа, лашық,
саптыаяқ, кебеже,
әбдіре, шидем, күпі,
шекпен, сәукеле, т.б

А.А.Реформатский: архаизм мен историзмнің бір өзгешелігі – олар қайта жанданып, жиі қолданылатын дәрежеге жете алады, басқаша айтқанда, пассив сөздіктен актив сөздікке қайта ауысуға толық мүмкіндігі бар сөздер [11, 113 б.], – дейді. Мысалы, молда, мешіт, шіркеу тәрізді аталымдар бір кезде сөйлеу тілімізден мүлде шығып қалып еді, қазір ауызекі тілде де, жазба тілде де еркін қолданылады.

Сарай сөзі қазіргі қазақ тілінде үйдің үлкен түрі ретінде қолданылса, бұрын *билеушінің, байдың* тұрмысы мен мәдениетінің көрінісі болған. Қызықты факт: Кейде жаңа дәуірдің адамдары көнерген сөздерге қайта оралып, модерн стильде қолданады. Бұл — тілдің дамуындағы қызықты құбылыс.

«Қораның жанындағы сарайда
ат әбзелдері, ер-тұрман ілулі
тұр».

Мұхтар Әуезов «Абай жолы».

«Алтынмен апталған сарайдың
іші толған нұр мен сән-салтанат
еді».

Ілияс Есенберлин,
«Көшпенділер»

- Қараша – азаматтық күнтізбенің он-
бірінші, күз мезгілінің соңғы айы». **Екінші мағынасы қоңыр үй**

Құмда отырған қойшының
қараша үйін,
Қайсыбір сарайлардан кем
көрмеп ем.

Жетім қалған қозыға жем берген
ем.

Жетіліп, жетісіп ем
сендерменен,
Кешір менің жанымды
емделмеген! (3,40).

Қарашаның қалықтап
желіменен,
Қаздер кетті қоштасып
көліменен,
Қайтқан құстың қария
қанатына
Қарайды көзін сүртіп
жеңіменен (1,179).
Жаздағыдай гүлдер жоқ қауыз
жарған.

ЖҰМБАҚТАР

Ұлтына қалқан
дейді, Ұлықтап салқам дейді.

ЖҰМБАҚТАР
ЖАУАБЫНЫҢ КӨНЕРУІ

Жәңгір хан

СУРЕТКЕ ҚАТЫСТЫ
КӨНЕРГЕН СӨЗДІ
ТАПСАҚ:

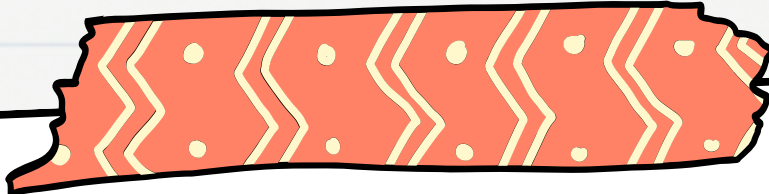

Құйрық
бауыр
жегізген

Құда
құда
дегізген

ЖАУАБЫ:

Бесік құда

Тарихтан белгілі, еліміз 250 жылдан астам уақыт Ресей державасының бодандығында болды. Жалпы бодан елдің жай-күйі ежелден белгілі. Тәуелсіздігінен айырылып, тағдыры көлеңкеленген халық жасқаншақ келеді. Осындай қиын шақта, тілдік құқықтың қорғалуын өзекті мәселе етіп көтеріп, ірі державаға талап қоя білген арыстарымыздың әрекеті, бүгінгі тіл тағдырының бастамасы деуге болады. Бұл тұста, 1905 жылғы қарашада Ресейде өткен «Жергілікті және қалалық қайраткерлердің» Москвадағы съезінде: «Ана тілін еркін қолдану қазақтардың таяу арадағы мұқтажы» деп мәлімдеді. Сонымен қатар, тілдер құқығын шектейтін заңдардың жедел түрде қайта қаралуын табанды түрде талап етті. Осы бастаманың жалғасы ретінде, Қарқаралы уезіндегі қазақтардың 11 тармақтан тұратын құзырхатын ұйымдастырып, оны орыс тілінде шығатын «Сын отечества» газетінің 1905 жылғы 4 қыркүйектегі 173-санында өз атынан жариялаған. Бұл тармақтың 2,3,7,8-тармақтарында қазақ тілінің мәселелері көтерілді. {1}

